

5. *Irtysheva I. O.* Upravlinnia instytutsiinymy zminamy v umovakh sotsializatsii natsionalnoi ekonomiky: [monohrafiia] / I. O. Irtysheva, I. V. Krupitsa // Mykolaiv: NUK im. admiralа Makarova, 2014. — 172 s.

6. *Moyseev A. M.* Novovvedenyia vo vnutryshkolnom upravlenyу / A. M. Moyseev, A. E. Kapto, A. V. Lorensov, O. H. Khomeryky. — M.: Pedahohycheskoe obshchestvo Rossyy, 1998. — 272 s.

7. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na 2012–2021 roky [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>

8. Ofitsiinnyi sait Holovnoho upravlinnia statystky v Mykolaiivskii oblasti [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/>

Отримано 22.12.2014 р.

УДК 34:613:342:761

Шамич О. М.,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри здоров'я людини та фізичного виховання
Університету «Україна»*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я І ПРАВА НА ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

RELATIONSHIP BETWEEN MEN'S RIGHT TO HEALTH PROTECTION AND A RIGHT TO A LIFE IN UKRAINE

Життя є основоположним благом й однією з найвищих соціальних цінностей людини, позбавлення якого є незворотнім та означає припинення існування особи. Право на життя є природничим і невід'ємним. Без дотримання цього права всі інші права не мають цінності і значення. Саме тому право на життя знаходиться під максимальним правовим захистом, що базується на Конституції.

© О. М. Шамич

Здоров'я є природним благом, елементом, складником антропної природи людини, яким вона наділяється від народження. Тобто, з одного боку, стан здоров'я залежить від характеристик людини, які складаються на момент народження людини, а з другого, — характеристик, що визначаються під впливом соціальних факторів, спадкових, природних чинників та економічних і політичних умов, що є у державі.

У статті робиться спроба дослідити, у чому полягає співвідношення права людини на охорону здоров'я і права на життя.

Ключові слова: здоров'я, охорона здоров'я, права людини.

Life is a fundamental good and one of the highest social values of human deprivation is irreversible and means the demise of the individual. The right to life is a natural and inalienable. Without respect for this right all other rights have no value or meaning. That is why the right to life under the maximum legal protection, based on the Constitution.

Health is a natural born element anthropic component of human nature, which is endowed by nature. That is, on the one hand, the state of health depends on the inherent characteristics of human nature, consisting at the time of birth, and on the other — is determined under the influence of social factors, genetic, environmental factors, and economic and political conditions that are in the state.

In this article we will explore what is the ratio of the human right to health care and the right to life.

Keywords: health, health protection, human rights.

Жизнь является основополагающим благом и одной из высших социальных ценностей человека, лишение которого является необратимым и означает прекращение существования человека. Право на жизнь является естественным и неотъемлемым. Без соблюдения этого права все остальные права не имеют ценности и значения. Именно поэтому право на жизнь находится под максимальной правовой защитой, базирующейся на Конституции.

Здоровье является естественным благом, элементом, частью антропной природы человека, которым она наделяется от рождения. То есть, с одной стороны, состояние здоровья зависит от характеристик человека, которые состоят на момент рождения человека, а с другой — характеристик, которые определяются под влиянием социальных факторов, наследственных, природных факторов и экономических и политических условий, является в государстве.

В статье делается попытка исследовать, в чем заключается соотношение права человека на охрану здоровья и права на жизнь.

Ключевые слова: здоровье, здравоохранение, права человека.

Вступ. Дослідження даного питання слушно було б почати з характеристики права на життя. Так, найважливішим і найціннішим з-поміж особистих прав і свобод людини є право на життя. Всезагальність цього права і його природничий характер закріплюються у міжнародно-правових документах, які визнані всіма цивілізованими країнами світу (зокрема, у ст. 3 Загальної декларації прав людини, ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 2–1 Конвенції про захист прав людини та основних свобод тощо). Вимоги міжнародно-правових актів повною мірою відображені в Основному Законі України, зокрема у Преамбулі Конституції України проголошується, що держава дбає про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, а у ст. 3 Конституції закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Конституційне право на життя проголошено у ст. 27 Основного Закону України: «Кожна людина має невід'ємне право на життя» та гарантується заборонаю позбавлення життя [3].

Результати дослідження. Таким чином, життя є основоположним благом й однією з найвищих соціальних цінностей людини, позбавлення якого є незворотнім та означає припинення існу-

вання особи. Право на життя є природним і невід’ємним. Без дотримання цього права всі інші права не мають цінності і значення. Саме тому право на життя знаходиться під максимальним правовим захистом, що базується на Конституції. Право на життя включає у себе всю сукупність прав людини у цілому, але не збігається повністю з жодним з них зокрема. Право на життя означає не лише відмову від війни, заборону вбивств та смертної кари, а й умови гідного існування, що необхідні для всебічного розвитку людини. На відміну від інших прав право на життя є визначальною передумовою, основою людської гідності, що гарантує недоторканність фізичного існування людини, оскільки життя розглядається як єдине і неподільне благо, яке не підлягає обмеженню. На думку А. Соловійова, право на життя — це закріплена нормами міжнародно-правових актів і внутрішнього законодавства можливість певної поведінки людини, спрямованої на забезпечення недоторканності свого життя з боку інших осіб та свободи розпорядження ним. Як зазначає М. Ковальов, «саме завдяки праву на життя у правовій державі, у якій у повному обсязі діють закони громадянського суспільства, права і законні інтереси громадян є пріоритетними перед усіма іншими». На думку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Лутковської В. В., всі інші конституційні права людини слід розглядати як такі, що конкретизують право на життя у всій його різноманітності, а без реалізації цього права будь-які інші права і свободи втрачають сенс. Наше завдання — зробити Україну правовою державою, в якій права і свободи людини дотримуються безумовно» [4].

Важливим є те, що право на життя забезпечене рядом конституційних гарантій. Серед них однією з основних гарантій права на життя є система охорони здоров’я, її постійний розвиток, прогрес медичної науки, поліпшення медикаментозного забезпечення, удосконалення системи забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя.

Коли йдеться про медичну допомогу, то потрібно розглядати право на охорону не просто життя як підтримання фізіологічного існування людини, а мова має йти про якість життя, про те, який внутрішній (психологічний) і зовнішній (матеріальний) стан людини; наскільки повноцінно людина відчуває себе у суспільстві, якою мірою вона соціально активна; наскільки суспільство адаптоване до сприйняття людей, наприклад, з фізичними чи психічними вадами. Державні органи влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані вживати всебічних заходів, спрямованих на поліпшення якості життя людей. Важливо пам'ятати, що навіть людина, залежна від апаратури, що підтримує її фізіологічне існування, має право на життя і надання медико-соціальної допомоги на найвищому рівні, якого досягло суспільство. Життя людини — це фізіологічне і психологічне функціонування її організму як єдиного цілого. Людина має право на життя і при стійкому порушенні згаданих функцій (параліч, розлад психіки), причому у цих випадках її життя у правовому відношенні не можна вважати менш цінним, ніж життя будь-якої іншої людини.

Докладніше дослідження права на життя дозволяє виділити різні аспекти його реалізації, що пов'язані з системою надання медичної допомоги. Серед них право на збереження життя (індивідуальності) і право на розпорядження життям. Як відзначила М. Малєїна, збереження людської індивідуальності тісно пов'язане з поняттям людини як суб'єкта права і відмежуванням його від інших осіб, а також об'єктів живої і неживої природи. У цьому аспекті велике значення має проведення абортів, зміна (корекція) статі людини, використання методів генної інженерії при створенні людського організму з наперед запрограмованими ознаками, правове регулювання пересадки людям органів і тканин тварин, використання штучних органів і тканин тощо.

Право на життя в аспекті розпорядження своїм життям проявляється як можливість піддавати себе значному ризику і вирішувати питання про припинення життя. У деяких випадках поведінка громадянина з високим ризиком для власного життя державою не забороняється, а отже, опосередковано визнається.

Необхідно відмітити той факт, що на шляху реалізації права на життя викристалізувався новий аспект — еутаназія, що є надзвичайно складною і багатоаспектною проблемою.

Так, питання еутаназії набуло особливої актуальності в останні десятиріччя, коли медицина досягла небачених досі вершин, людина в її протистоянні зі смертю здобула великих успіхів у галузі реаніматології і трансплантології, освоєні і продовжують вивчатись нові методики життєзабезпечення і реабілітації хворих, що перебувають у коматозному стані, уточнено критерії настання смерті людини. Успіхи у розвитку медицини поставили перед людиною низку запитань, відповіді на які досі не знайдено. Зокрема, чи вправі людина розпоряджатись своїм життям і взагалі відмовитися від нього, звернувшись до медичного працівника з проханням припинити лікування у випадку наявності хвороби чи стану, що загрожує її життю? Якщо пацієнт має таке право, то чи може медичний працівник, професія якого зобов'язує його до кінця боротися з хворобою, забезпечувати, а не позбавляти життя, задовольнити прохання хворого? Чи правомірно і гуманно відмовити безнадійно хворому у проханні припинити раз і назавжди його страждання, право померти гідно? Чи не буде така відмова розцінена як застосування до даної особи катувань, насильства, жорстокого чи такого, що принижує людську гідність, ставлення, які передбачено міжнародним законодавством і національною нормативно-правовою базою сучасних держав? Це лише незначне коло запитань, що виникають при дослідженні цієї проблеми та які активно обговорюються як медиками, так і юристами, психологами і представниками духівництва.

Уперше термін «еутаназія» запровадив англійський філософ Френсіс Бекон для визначення легкої і спокійної смерті, без мук і страждань. Еутаназія (від грец. *eu* — добра і *thanatos* — смерть) буквально означає «добра, легка, блаженна смерть». У науковій літературі та в законодавстві деяких зарубіжних країн пропонується таке визначення цього поняття. В українському законодавстві в Основах законодавства про охорону здоров'я (ч. 3 ст. 52) під

еутаназією розуміють навмисне прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань. У Цивільному кодексі України закріплено заборону задовольняти прохання фізичної особи про припинення її життя (ч. 4 ст. 281). На думку В. Грищука, це визначення викликає застереження з кількох позицій, зокрема це стосується звуження кола суб'єктів заборони, а також відсутня вказівка на відповідальність за порушення заборони еутаназії. Основи законодавства Російської Федерації про охорону здоров'я громадян у ст. 45 («Заборона еутаназії») передбачено, що медичному персоналу забороняється здійснювати еутаназію, тобто задоволення прохання хворого про прискорення його смерті будь-якими діями чи засобами, у тому числі припиненням дії штучних заходів з підтримання життя. Відповідно до Декларації щодо еутаназії від 1987 року еутаназія є актом умисного переривання життя пацієнта, навіть зроблена на прохання самого пацієнта чи на прохання його близьких родичів, є неетичною. Це не звільняє лікаря від урахування бажання пацієнта, щоб процеси вмирання відбувались природним шляхом у заключній стадії лікування. Лісабонська декларація щодо прав пацієнта від 1981 р. проголошує право пацієнта померти з гідністю (п. «д»). В Енцикліці «*Evangelium vitae*» еутаназія визначається як дія чи бездіяльність, яка сама по собі та з наміром спричиняє смерть з метою усунути всі страждання. *Encyclopaedia Britannica* так закріплює поняття еутаназії, що називається також милосердним убивством — це дія чи практика, що викликає настання безболісної смерті в осіб, які страждають від болів при невиліковних хворобах чи фізичних розладах. У Нідерландах під еутаназією розуміється закінчення життя пацієнта за допомогою лікаря на прохання пацієнта. На думку О. Старовойтової, еутаназія — це дія чи бездіяльність лікаря, іншої людини, накінець самого хворого, що тягне за собою настання миттєвої чи безболісної смерті останнього [6]. Як зазначають Ю. Дмитрієв та К. Шленева, еутаназія — це усвідомлений, добровільний, вольовий відхід людини з життя [2].

Ця проблема має велике суспільне, соціальне, медичне, теологічне і правове значення. Гострі дискусії, що точаться між ученими — медиками, юристами, представниками духівництва і біоетики, соціологами, філософами насамперед стосуються того, хто «за», а хто «проти» еутаназії. Питання еутаназії, як бачимо, є суперечливим, неоднозначним і складним. Для кращого розуміння «легкої смерті» можемо розглядати її у різних аспектах, а саме — морально-етичному, релігійному, біолого-медичному, соціально-економічному і правовому.

Свою увагу доцільно зосередити саме на правовому аспекті проблеми, що визначається через нормативно-правову базу, де на законодавчому рівні або дозволяється, або забороняється еутаназія. У деяких країнах еутаназія є узаконеною тією чи іншою мірою, зокрема у Нідерландах, Бельгії, Австралії, у кількох штатах США (Орегон, Каліфорнія, Вашингтон).

Законодавче регулювання цієї проблеми в Україні можемо визначити, виходячи з Конституції України, Цивільного кодексу України та Основ законодавства України про охорону здоров'я. Відповідно до ст. 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя. Це право, на відміну від інших прав, є визначальною передумовою, основою людської гідності. Людська гідність є головним критерієм якості змісту життя. Згідно з Основним Законом України (ст. 3), гідність є однією з найвищих соціальних цінностей. Норма ст. 21 Конституції України проголошує, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Конституція закріплює повагу до людської гідності, у зв'язку з чим передбачено норму, яка визначає, що катування, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поведження чи покарання, порушує права людини (ст. 28). Право на повагу до гідності відноситься до особистих прав і свобод людини, невід'ємних і таких, що належать їй від народження. Від цього поняття слід відмежовувати термін «достатній життєвий рівень», що визначений у ст. 48 Конституції України, або іншими словами «гідний людини життєвий рівень». Людина, усвідомлюючи свою гід-

ність, може жити на соціально-економічному рівні, який не відповідає встановленому достатньому рівню, що забезпечує гідне життя. З іншого боку, людина за рівнем життя може випередити вищі показники, але вести негідний, наприклад, з точки зору стану здоров'я людини спосіб життя і не усвідомлювати власної гідності. Гідний людини рівень життя — це соціальна категорія, яка розкривається у змісті правового статусу людини і громадянина.

Якщо людина фізично і психічно здорова, то вона спроможна самостійно наповнити своє життя відповідним змістом, який відповідає її баченню про гідне життя. Якщо з тих чи тих причин людина відноситься до категорії соціально незахищених громадян, то турботу про забезпечення гідного людини життя бере на себе держава, яка проголосила себе соціальною згідно із ст. 1 Конституції України. У цьому випадку зміст життя людини, визначення його гідного рівня переходить із сфери особистого у сферу публічного, в обов'язок держави. Людина, приречена на смерть, яка відчуває страшні фізичні та психологічні страждання або перебуває у стійкому вегетативному стані, також може і повинна бути віднесена до категорії соціально незахищених громадян. Турбота про неї стає обов'язком не лише родичів, а й суспільства та держави. В умовах соціальної і правової держави реалізація смертельно хворою людиною права на життя переходить із сфери особистого у сферу публічного життя.

Якщо хворий активно не намагається покінчити з життям і стійко переносить страждання, то завдання суспільства і держави в особі закладів та органів охорони здоров'я — зменшити ці страждання і намагатись максимально наблизити рівень життя хворого до умов, гідних людини. Але у деяких випадках немає об'єктивної можливості ні у державних чи громадських інституціях, ні у самого хворого досягти цієї мети, і хворий просить про смерть, внаслідок якої зможе позбутися нестерпних страждань і гідно закінчити життя, що дане Богом. Тоді відмова від еутаназії може розглядатись як застосування до людини катувань, насильства, жорстокого чи такого, що принижує людську гідність, ставлення, а це імперативно заборонено у ст. 28 Основного Закону держави [4].

Аналіз ст.ст. 1, 3, 9, 21, 27, 28, 48, 49 Конституції України дозволяє зробити висновок, що законодавче закріплення пасивної еутаназії не суперечитиме конституційним нормам у нашій державі. У випадку, коли підстави для реалізації конституційного права на охорону здоров'я вичерпані і немає можливості досягти найвищої мети, а саме — охорони здоров'я і життя, зберегти людську гідність, забезпечити гідний рівень життя, то лише тоді виникає питання про еутаназію. Як зазначає німецький правознавець Д. Лоренц, охорона життя людини не має абсолютного пріоритету, оскільки необхідною є продумана підпорядкованість усіх правових благ і законних інтересів, що їй стосуються. Це призводить до складних ціннісних колізій у суміжних ситуаціях, які прийнято називати еутаназією. На його думку, конституційно-правовий захист життя людини, яка помирає, не обов'язково вважається порушеним внаслідок незастосування або припинення заходів, які штучно його підтримують; за будь-яких умов захист не порушується у випадках, якщо у результаті настання незворотньої втрати людиною свідомості нею повністю втрачено можливість подальшої самосвідомості та самоуправління. Захист має унеможливити явне вбивство, з яким не можна миритись ні у випадках «смерті з милосердя», ні з метою врятування третіх осіб, ні з метою вилучення для трансплантації життєво важливих органів.

Чинне законодавство України забороняє еутаназію, зокрема ч. 4 ст. 281 Цивільного кодексу України, забороняє задовольняти прохання фізичної особи про припинення її життя. Відповідно до ч. 3 ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я медичним працівникам забороняється здійснювати еутаназію.

Здається логічним є те, що узаконення активної еутаназії неприпустиме, оскільки це порушуватиме принципи права, моральні засади суспільства, християнське вчення, а також призначення медицини і покликання медичних працівників. Допустимим є застосування пасивної добровільної еутаназії, але при цьому необхідно чітко дотримуватись певних вимог, що будуть гарантіями

забезпечення соціальної довіри до інституту охорони здоров'я, недопущення криміналізації медицини, збереження поваги до медичних працівників, шанобливого ставлення до пацієнтів тощо. Такими умовами повинні бути такі:

1) прохання пацієнта, що усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, про еутаназію, що оформляється клопотанням у письмовій формі;

2) надання хворому повної та достовірної медичної інформації, зокрема про діагноз і прогноз можливого розвитку захворювання;

3) письмова згода членів сім'ї, що засвідчується нотаріально, а в разі необхідності — головним лікарем/завідувачем відділення;

4) наявність висновків щодо стану здоров'я хворого, проведених досліджень і лікувальних заходів, прогнозу можливого розвитку захворювання тощо, а саме: а) лікуючого лікаря за результатами ведення хворого; б) консилиуму лікарів у складі голови — головного спеціаліста обласного управління охорони здоров'я у певній галузі медицини (за необхідності — головного спеціаліста Міністерства охорони здоров'я України у певній галузі медицини) та членів — головного лікаря закладу охорони здоров'я, завідувача відділення та не менше двох провідних фахівців у відповідній медичній галузі; в) медичних науково-дослідних закладів щодо відсутності на момент звернення ефективних методів лікування певного виду захворювання і прогнозу наукових розробок у цій галузі медицини;

5) висновок етико-правового комітету (етико-правової ради) з приводу дотримання процедури реалізації пасивної еутаназії, а за певних обставин також вирішення конфліктів у цій сфері.

Отже, під еутаназією ми розуміємо умисні дії чи бездіяльність медичних працівників, які здійснюються ними за наявності письмово оформленого клопотання пацієнта, який перебуває у стані, коли усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, з дотриманням законодавчо встановлених умов, з метою припинення його фізичних, психологічних і моральних страждань, у результаті яких реалізується право на гідну смерть.

Увагу привертає ще одне питання — діяльність хоспісів, тобто закладів охорони здоров'я, де надається паліативна допомога. Слово «паліативна» походить від англійського «palliative», що означає тимчасове полегшення, пом'якшення болю. Хоспіс — це система організації і координації роботи міждисциплінарної підтримки й обслуговування, а також ознака уваги до смертельно хворих людей з боку суспільства. Згідно з Наказом МОЗ України «Про затвердження переліку закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад та посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою у закладах охорони здоров'я» від 28.10.2002 р., лікарня «хоспіс» — це лікувально-профілактичний заклад для надання медичної допомоги невиліковним хворим, що функціонує за рахунок місцевого бюджету, додаткового фінансування підприємствами, спонсорами, добродійних пожертвувань організацій, фізичних та юридичних осіб [5].

Хоспісний рух зародився у Великобританії, але у США вперше на юридичному рівні було визнано особливу необхідність у хоспісній допомозі для пацієнтів у термінальній стадії життя. В Україні такі заклади також почали запроваджуватись, зокрема у Львові було створено таку лікарню. Головний лікар хоспісу Є. Москв'як переконаний, що хоспіс — це вияв гуманізму. Щодо доцільності утримувати таку лікарню він категорично відповідає «так», що зумовлено і моральними, і економічними причинами. З-поміж них лікар називає: по-перше, до кожного з 30 смертельно хворих людей, які б перебували вдома, постійно викликали б по 3–4 рази на добу швидку допомогу, що тягнуло б величезні витрати; по-друге, лікарня економить з міського бюджету 500–600 тис. грн. у рік, а на своє утримання потребує 130–140 тисяч; по-третє, хворі перебувають на повному забезпеченні — медикаментозному, матеріальному.

При масштабному впровадженні хоспісного руху в Україні потрібно враховувати:

а) необхідність вивчення соціальних, моральних, психологічних, професійних параметрів, якими повинні бути наділені працівники хоспісу;

б) створення хоспісів має особливий зміст, зумовлений тим, що у нашій державі рівень болю, який переживає пацієнт у лікарні та вдома, досягнув нереальних меж;

в) вони відіграватимуть роль своєрідних «соціальних ліків», де гармонійно поєднуються цілі демократичних, релігійних, екологічних рухів тощо;

г) великий вплив можуть мати на розвиток усієї системи медичного обслуговування населення;

д) сприяють оздоровленню психологічного клімату у суспільстві за рахунок подолання тенденції заперечення смерті і приборкання почуття страху і горя, що пов'язане з нею [1].

Розв'язати проблеми, що пов'язані з еутаназією, можна через діяльність хоспісів. У випадку, якщо практика діяльності таких закладів дає позитивні результати за попередній час роботи (наприклад, у Львові хоспіс працює понад 10 років), то можна з упевненістю говорити про їх доцільність і розширення мережі таких лікарень з одночасним забезпеченням юридичних механізмів контролю з метою недопущення зловживань у цій сфері.

Щодо перспективи узаконення еутаназії в Україні на даному етапі, враховуючи наші традиції і реалії, моральний стан суспільства, економічну і політичну ситуацію у державі, вважаю недоцільною. Українське суспільство ще не готове, зважаючи на високий рівень корупції і хабарництва, економічну кризу, правовий нігілізм, до декриміналізації еутаназії, оскільки це може призвести до зловживань і криміналізації медицини. Вирішуючи цю неоднозначну проблему у майбутньому, законодавці повинні виходити від єдиної точки відліку — людини як найвищої соціальної цінності України.

Питання, пов'язані з еутаназією, діяльністю хоспісів як альтернативного розв'язання проблем невиліковно хворих людей — одні з визначальних як при дослідженні права на життя, так і при дослідженні права на охорону здоров'я. І саме створюють, так би мовити, «спільну територію» дослідження, що дає підставу обговорювати співвідношення згаданих вище прав. Таке співвідношення бачиться таким чином: право на охорону здоров'я виступає однією із гарантій права на життя з огляду на те, що право на життя є визначальним у системі основних прав людини, а здоров'я людини є одним із головних критеріїв повноцінного життя, умовою «якості життя».

Список літератури:

1. *Вековшинина С. В., Кулиниченко В. Л.* Биоэтика: начала и основания (Философско-методологический анализ). — К.: Сфера, 2002. — с. 45, с. 126.

2. *Дмитриев Ю. А., Шленева Е. В.* Право человека в Российской Федерации на осуществление эвтаназии // Государство и право. — 2000. — № 11. — С. 52–59.

3. Конституція України. Конституція Автономної Республіки Крим: Збірник нормативних актів. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 80 с.

4. *Лутковська В. В.* // Електронний ресурс:
<http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/>, 2015

5. Про затвердження переліку закладів охорони здоров'я, лікарських провізорських посад та посад молодших спеціалістів з фармацевтичною освітою у закладах охорони здоров'я: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 28 жовтня 2002 р. Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства охорони здоров'я (остання № 1036 від 10.12.2012 р.) // www.rada.gov.ua.

6. *Старовойтов О. Э.* Эвтаназия и закон. / Материалы I Всероссийской научно-практической конференции «Актуальные проблемы правового регулирования медицинской деятельности» (Москва, 16 мая 2003 г.) / Под общ. ред. д.ю.н. С. Г. Стеценко. — М.: Юрист, 2003. — С. 149–150.

7. *Стецюк П. Б.* Права та свободи людини і громадянина — як складова українського конституціоналізму // *Swobody obywatelskie w Polsce i na Ukrainie — rzeczywistos'c i perspektywy.* — Przemysl, 2001. — С. 36.

8. Хельсинская декларация: Рекомендации для врачей, проводящих биомедицинские исследования на человеке от 1964 г. // *Медичне право України: Збірник нормативно-правових актів / Упоряд. і наук. ред. Н. Болотіна.* — К.: Ін Юре, 2001. — С. 391–395.

9. *Шемшученко Ю.* Теоретичні проблеми формування правової держави // *Право України.* — 1995. — № 12. — С. 7–10.

10. *Щепин О. П., Филатов В. Б., Чудинова И. Э., Погорело Я. Д.* О роли ценностей в формировании политики здравоохранения // *Здравоохранение РФ.* — 2000. — № 2. — С. 11.

11. *Dr. Louis de Brouwer m. d.* // *La mafia pharmaceutique et agroalimentaire.* Quebec, Canada Louise Courteau editrice inc., 1999.

Spysok literatury:

1. *Vekovshinina S. V., Kulinichenko V. L.* Biojetika: nachala i osnovanija (Filosofsko-metodologicheskij analiz). — K.: Sfera, 2002. — s. 45, s. 126.
2. *Dmitriev Ju. A., Shleneva E. V.* Pravo cheloveka v Rossijskoj Federacii na osushhestvlenie jevtanazii // Gosudarstvo i pravo. — 2000. — № 11. — S. 52–59.
3. Konstitucija Ukrai'ny. Konstitucija Avtonomnoi' Respubliki Krym: Zbirnyk normatyvnyh aktiv. — K.: Jurinkom Inter, 2003. — 80 s.
4. *Lutkovs'ka V. V.* // Elektronnyj resurs: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/>, 2015
5. Pro zatverdzhennja pereliku zakladiv ohorony zdorov'ja, likars'kyh provizors'kyh posad ta posad molodshyh specialistiv z farmacevtychnoju osvitoju u zakladah ohorony zdorov'ja: Nakaz Ministerstva ohorony zdorov'ja Ukrai'ny vid 28 zhovtnja 2002 r. Iz zminamy, vnesenymy zgidno z Nakazamy Ministerctva ohorony zdorov'ja (ostannja N 1036 vid 10.12.2012) // www.rada.gov.ua.
6. *Starovojtov O. Je.* Jevtanazija i zakon. / Materialy I Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Aktual'nye problemy pravovogo regulirovanija medicinskoj dejatel'nosti» (Moskva, 16 maja 2003 g.) / Pod obshh. red. d.ju.n. S. G. Stecenko. — M.: Jurist, 2003. — S. 149–150.
7. *Stecjuk P. B.* Prava ta svobody ljudyny i gromadjanyna — jak skladova ukrai'nskogo konstitucionalizmu // Swobody obywatelskie w Polsce i na Ukraine — rzeczywistos'c i perspektivy. — Przemysl, 2001. — S. 36.
8. Hel'synskaja deklaracija: Rekomendacyy dlja vrachej, provodjashhyh byomedycynske yssledovanyja na cheloveke ot 1964 r. // Medychne pravo Ukrai'ny: Zbirnyk normatyvno-pravovyh aktiv / Uporjad. i nauk. red. N. Bolotina. — K.: In Jure, 2001. — S. 391–395.
9. *Shemshuchenko Ju.* Teoretychni problemy fomuvannja pravovoi' derzhavy // Pravo Ukrai'ny. — 1995. — № 12. — S. 7–10.
10. *Shhepin O. P., Filatov V. B., Chudinova I. Je., Pogorelo Ja. D.* O roli cennostej v formirovanii politiki zdavoohranenija // Zdravoohranenie RF. — 2000. — № 2. — S. 11.
11. Dr. *Louis de Brouwer* m. d. // La mafia pharmaceutique et agroalimentaire. Quebec, Canada Louise Courteau editrice inc., 1999.

Отримано 26.01.2015 р.